

ks. prof. UAM dr hab. Michał Kiełing
Wydział Teologiczny UAM
Zakład Teologii Historycznej
kielingm@amu.edu.pl

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Księdza mgra lic. Marka Kowalkowskiego

pt. *Przygotowanie seminaryjne do kapłaństwa w świetle nauk formacyjnych i przemówień Błogosławionego Biskupa Michała Kozala skierowanych do alumnów*, Toruń 2022, ss. 433.

Rozprawa doktorska napisana w Katedrze Teologii Historycznej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Dariusza Zagórskiego.

Nauczanie na temat przygotowania kandydatów do kapłaństwa znajdujemy już w pismach autorów patrystycznych. W okresie wczesnochrześcijańskim Ojcowie Kościoła, teolodzy, egzegeci, pisarze jak również akta soborowe i synodalne wskazywali na cechy, jakimi powinni charakteryzować się kandydaci do stanu duchownego oraz wyjaśniali kryteria dopuszczenia do święceń. Na przestrzeni dziejów zmieniały się modele formacji kandydatów do posługi kapłańskiej, co wynikało ze zmieniających się uwarunkowań historycznych, religijnych, społecznych i kulturowych. Z perspektywy czasu można powiedzieć, że pewne elementy formacji duchowo-intelektualnej kandydatów do *ordo sacerdotalis* pozostały niezmiennie, inne podlegały zmianom. W czasach współczesnych, w związku z malejącą liczbą kandydatów do seminariów duchownych podejmowana jest dyskusja nad tym, jak powinno wyglądać przygotowanie alumnów do kapłaństwa. Powyższa dysertacja ukazuje nauczanie błogosławionego biskupa męczennika II wojny światowej Michała Kozala na temat najważniejszych elementów formacji seminaryjnej i wpisuje się niejako w toczącą się debatę o tym, jak ma wyglądać formacja przyszłych kapłanów.

I. Przedmiot, cel i struktura dysertacji

Przedmiotem niniejszej recenzji jest rozprawa doktorska napisana przez księdza mgralic. Marka Kowalkowskiego zatytułowana: *Przygotowanie seminaryjne do kapłaństwa w świetle nauk formacyjnych i przemówień Błogosławionego Biskupa Michała Kozala skierowanych do alumnów*. Praca składa się ze spisu treści (s. 2), wykazu skrótów (s. 3-7), wstępu (s. 8-20), czterech rozdziałów (s. 21-359), zakończenia (s. 360-380), bibliografii (s. 381-424), streszczenia w języku polskim (s. 425-428 i języku angielskim (s. 429-433)). Cała dysertacja liczy 433 strony. Wstęp jest zgodny z zasadami metodologii i zawiera wszystkie istotne elementy wprowadzające czytelnika w treść dysertacji. Doktorant prezentuje właściwie *status quaestionis* zagadnienia, wskazuje na cel pracy, wyjaśnia metodologię oraz problem badawczy. Struktura pracy jest klarowna i logiczna. Korpus pracy składa się z czterech rozdziałów, które zostały podzielone na punkty. Należy podkreślić, że każdy rozdział poprzedzony został wprowadzeniem.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym: „Powołanie do życia kapłańskiego według Biskupa Michała Kozala” (s. 21-93), Autor w trzech kolejnych punktach przedstawia następujące zagadnienia: istota i godność kapłaństwa, odkrycie powołania i odpowiedź na wezwanie Pana Boga oraz obowiązki wynikające z podjęcia drogi seminaryjnej. W drugim rozdziale zatytułowanym: „Praktyczne zastosowanie cnót chrześcijańskich w przygotowaniu kapłaństwa” (s. 94-187), Doktorant prezentuje na podstawie pism biskupa Kozala jego nauczanie na temat cnót boskich (wiara, nadzieja i miłość), cnót kardynalnych (roztropność, sprawiedliwość, męstwo, umiarkowanie–wstrzemięźliwość) i omawia w osobnym punkcie cnotę posłuszeństwa. W trzecim rozdziale zatytułowanym: „Wzory świętości w formacji seminaryjnej” (s. 188-278), Autor prezentuje znaczenie dla formacji przyszłych kapłanów osoby Jezusa Chrystusa, Najświętszej Maryi Panny i świętych Kościoła. W czwartym ostatnim rozdziale dysertacji zatytułowanym: „Czynniki kształtujące duchowość kapłańską w formacji seminaryjnej” (s. 279-359), Doktorant przedstawia trzy zagadnienia ważne dla posługi kapłańskiej: Eucharystię jako centrum formacji alumnów, walkę z grzechem w sakramencie pokuty i pojednania oraz rolę modlitwy w formacji do kapłaństwa. W zakończeniu pracy przedstawiono wnioski, a ich walorem jest aktualizacja odnosząca się do współczesnych modeli formacji seminaryjnej.

Bibliografia pracy został podzielona na I. Źródła (1. Pismo Święte, 2. Teksty błogosławionego Michała Kozala – A. Podstawowe (167 pozycji) – B. Pomocnicze – a. niepublikowane (12 pozycji) – b. publikowane (22 pozycje). 3. Pisma Ojców Kościoła

i świętych (28 pozycji). 4. Nauczanie Kościoła – A. Dokumenty Kościoła (22 pozycje) – B. Nauczanie papieży (42 pozycje). 5. Dokumenty Episkopatu Polski (4 pozycje). 6. Księgi liturgiczne (5 pozycji). 7. Kroniki (1 pozycja). II. Opracowania – 1. Podstawowe (85 pozycji) 2. Pomocnicze (188 pozycji).

Kompozycja pracy jest logiczna i przejrzysta. Plan pracy został ułożony zgodnie z zasadą asocjacji. Tematy główne i uzupełniające zostały prawidłowo wyodrębnione oraz zatytułowane. Kompozycja całości spójna, wskazująca na logiczne podporządkowanie tez głównych i uzupełniających tematowi dysertacji.

II. Ocena merytoryczna rozprawy

Opracowanie zagadnienia, jakim jest przygotowanie seminaryjne do kapłaństwa w świetle nauk formacyjnych i przemówień błogosławionego biskupa Michała Kozala skierowanych do alumnów jest niewątpliwie nowatorskie i stanowi cenny wkład w badania nad powyższą tematyką. Należy podkreślić, że Autor podjął się niełatwego zadania polegającego na zebraniu pism i analizie nauczania księdza Kozala z jego bardzo obszernej spuścizny literackiej. Analizy tekstów źródłowych zostały przeprowadzone wnikliwe i szczegółowo, a ich rezultatem jest synteza, która została zaprezentowana bardzo dobrze. Dysertacja stanowi nowe ujęcie, ponieważ dotychczas w literaturze obcojęzycznej i na gruncie polskim nie powstała monografia omawiająca tak kompleksowo tej problematyki. W opracowaniu Autor dokonał oryginalnego rozwiązania problemu badawczego i wykazał się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Inspiracją do podjęcia tej tematyki – jak zresztą zauważa Autor – „jest tocząca się obecnie w Polsce, po ukazaniu w 2021 roku nowego *Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*, dyskusja nt. kształtu, przyszłości formacji seminaryjnej” (s. 11). Doktorant wyraża przekonanie, że refleksja nad kapłaństwem biskupa Kozala może być przedmiotem zainteresowania dla wielu współczesnych duszpasterzy. We wstępie Autor wskazuje na cel badawczy swojej dysertacji: „Celem niniejszej dysertacji jest przede wszystkim ukazanie nauczania błogosławionego Michała Kozala, skierowanego do alumnów gnieźnieńskiego seminarium. Zostanie przybliżone zagadnienie bliskie sercu biskupa Męczennika, któremu poświęcił niemal połowę swojego życia kapłańskiego, mianowicie formacji seminaryjnej jako czasu kluczowego w przygotowaniu do realizacji Bożego powołania” (s. 11).

We wstępie – jak już powyżej wskazano – Doktorant rzeczowo omawia *status quaestionis* podejmowanego zagadnienia, prezentując najważniejsze opracowania dotyczące życia i nauczania biskupa Michała Kozala. Walorem dysertacji jest również to, że Autor odnosi się do Magisterium i dokumentów Kościoła oraz w przypisach wyjaśnia kontekst historyczny ówczesnych wydarzeń, który może być mało znany współczesnemu czytelnikowi.

Praca posiada charakter źródłowy. Materiał badawczy stanowią nauki formacyjne i przemówienia wygłoszone przez pełniącego funkcję ojca duchownego i rektora Michała Kozala w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Gnieźnie w latach 1927-1939. Łącznie zachowało się 188 konferencji, przemówień i innych dokumentów. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że w pracy wykorzystano dotychczas niepublikowane rozważania i komentarze biblijne Kozala. Materiałem źródłowym są też kazania i nauki, które biskup męczennik wygłaszało prze całe swoje kapłańskie życie oraz jego prywatna korespondencja. Walorem pracy jest to, że Autor obficie cytuje teksty źródłowe, zachowując oryginalność myśli biskupa męczennika.

W celu osiągnięcia zamierzonego celu Autor posłużył się różnymi metodami, które omawia we wstępie. Na pierwszym etapie posłużono się metodą analizy i interpretacji tekstów źródłowych. W pracy posłużono się również metodą historyczną, dzięki której ukazano kontekst historyczno-religijny ówczesnych wydarzeń. Kolejną metodą zastosowaną przy redakcji pracy była synteza zabranych materiałów, która doprowadziła do sformułowania wniosków. Zaslugą Autora jest to, że ukazuje on działalność Michała Kozala jako formatora. Jego nauczanie oparte jest z jednej strony na tradycyjnej teologii kapłaństwa (chrystocentryzm, Eucharystia, pokuta, modlitwa, świętość), a z drugiej aktualizowane jest do konkretnych sytuacji życia seminaryjnego alumnów przygotowujących się do kapłaństwa w międzywojennej Polsce. Na uwagę zasługuje również przedstawiona w dysertacji koncepcja formacji kleryków oparta na zastosowaniu cnót chrześcijańskich. Stanowią one swego rodzaju fundament formacji chrześcijańskiej w ogóle, a tym bardziej formacji seminaryjnej. Z dysertacji wyłania się postać biskupa męczennika, który był głęboko zakorzeniony w Biblii i tradycji Kościoła, co zresztą umiejętnie ukazuje Autor. Celem całej formacji seminaryjnej jest zjednoczenie z Bogiem oraz posługa kapłana jako człowieka posiadającego heroiczne cnoty, miłującego sakramenty i modlitwę oraz będącym „Dobrym Pasterzem” dla powierzonych mu wiernych.

Dysertacja stanowi studium dojrzałe i bardzo rzetelne. Osiągnięciem merytorycznym pracy jest opracowanie zagadnienia, które jest niewątpliwie nowatorskie i stanowi cenny wkład

w badania nad powyższą tematyką. Postawiony we wstępie problem badawczy został zrealizowany w kolejnych czterech rozdziałach. Dysertacja stanowi nowe ujęcie, ponieważ dotychczas nie powstało tak kompleksowe opracowanie tej tematyki.

III. Styl, język i wykorzystanie literatury

Praca została napisana w naukowym i precyzyjnym języku polskim. Pod względem stylistycznym dysertacja nie budzi żadnych zastrzeżeń. Należy podkreślić, że dysertację czyta się bardzo dobrze, ponieważ Autor w sposób jasny i zrozumiały prowadzi czytelnika przez bogactwo treści zawarte w pismach błogosławionego biskupa Michała Kozala. Zdaniem recenzenta Autor pisze – co wynika zapewne z szacunku do osoby biskupa Michała Kozala – wielką literą w zdaniu takie słowa jak: „Błogosławiony Biskup” „Biskup Męczennik”, „Biskup”. Zgodnie z zasadami słownictwa religijnego nazwy godności, tytułów, urzędów kościelnych: „Nazwy te piszemy zasadniczo małą literą, np.: *ojciec, ksiądz, papież, biskup* (z wyjątkiem tekstów okolicznościowych, listów itd. – wówczas stosujemy wielką literę ze względów grzecznościowych lub emocjonalnych). Piszemy *ojciec święty* małymi literami, dopuszcza się jednak stosowanie wielkiej litery ze względów emocjonalnych, czyli *Ojciec Święty*” - zob. https://www.kul.pl/zasady-pisowni-s-ownictwa-religijnego,art_3460.html, (dostęp:29.08.2022r). Kolejną kwestią jest wykorzystanie literatury w pracy. Szczególnie chodzi o opracowania, które znajdują się w bibliografii. Odniesienia do niektórych z nich nie można znaleźć w przypisach dysertacji. W zakończeniu znajduje się cytat z dokumentu Soboru Watykańskiego II, do którego brakuje odpowiedniego przypisu.

IV. Kwestie do dyskusji

W związku z podjętą w ramach dysertacji problematyką recenzent proponuje podjęcie dwóch kwestii:

– W swoim nauczaniu skierowanym do alumnów Michał Kozal wiele uwagi poświęcał sytuacji Kościoła prześladowanego w czasach jemu współczesnych (Rosja Radziecka, Hiszpania, Meksyk). Czy przewidywał on wybuch II wojny światowej i konsekwencje z tym związane dla Kościoła? Czy z jego pism wynika, że sam gotów był na męczeństwo? Może intuicyjnie „przeczuwał”, że dla Kościoła w Polsce nadchodzi czas wojny? Czy w jego nauczaniu znajduje się „teologia męczeństwa”?

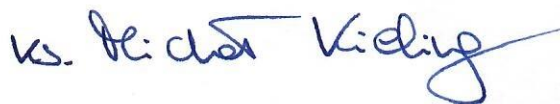
– Błogosławiony biskup Michał Kozal w swoich naukach i przemówieniach często odnosił się do tradycji Kościoła, Ojców Kościoła oraz wybitnych teologów. Wśród nich szczególne miejsce zajmował św. Augustyn, który w domu biskupim Hipponie przygotowywał kandydatów do kapłaństwa przez wspólne życie i pogłębioną formację intelektualno-duchową. Jak nauczanie św. Augustyna wpłynęło na posługę kapłańską Kozala? Które poglądy Hippończyka były szczególnie bliskie ojcu duchownemu i rektorowi gnieźnieńskiego seminarium w jego pracy formacyjnej alumnów?

V. Wnioski końcowe

Rozprawa doktorska ks. mgra lic. Marka Kowalkowskiego wnosi znaczący wkład w rozwój refleksji dotyczącej zagadnienia przygotowania seminaryjnego do kapłaństwa na podstawie pism biskupa Michała Kozala. Praca doktorska jest źródłowa i obficie udokumentowana w przypisach tekstami źródłowymi. Doktorant też czerpie z opracowań przedmiotu, umiejętnie je ze sobą zestawia, poddaje ocenie i wyraża swój samodzielny osąd. W sumie więc powyższa dysertacja stanowi cenny wkład w badania nad podjętą problematyką.

Wymienione powyżej uwagi w niczym nie osłabiają wartości merytorycznej przedstawionej dysertacji. Traktować je należy raczej, jako swoiste dopowiedzenia i pytania skierowane do Doktoranta. Cały problem badawczy zawarty w pracy opisany został rzetelnie, zrozumiale i wyczerpująco. Zdaniem recenzenta praca zasługuje na to, aby w całości została wydana drukiem.

Przedstawiona rozprawa, zarówno w sensie merytorycznym jak i też formalnym spełnia wszystkie wymagania stawiane pracom doktorskim zgodnie z *Ustawą o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki* (Dz.U. z 2017r., poz. 1789). Dlatego wnioskuję do Rady Dyscypliny Nauki Teologiczne Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, aby powyższa dysertacja stanowiła podstawę do dalszych etapów przewodu doktorskiego ks. mgra lic Marka Kowalkowskiego.

ks. prof. UAM dr hab. Michał Kieling

Kalisz, dnia 1 września 2022r.